

De zoeker en de ziener

Het bewogen leven van Philip baron van Pallandt van Eerde

Joke Draaijer

Gedurende de jaren 1920 en 1930, het zogeheten Interbellum, was de Nederlandse maatschappij sterk verzuild. Gelovigen uit hogere kringen die op zoek gingen naar alternatieve vormen van zingeving, vonden onderdak bij sociaal-religieuze bewegingen als de Oxford Group, de Theosofische Vereniging en de Orde van de Ster in het Oosten. De centrale figuur van de laatstgenoemde beweging was de uit Brits-Indië afkomstige charismatische gidsfiguur Krishnamurti. Zijn volgelingen zagen in hem een nieuwe wereldleraar. In 1923 kreeg de Orde vaste voet op Nederlandse bodem, toen Philip baron van Pallandt van Eerde zijn landgoed in het Overijsselse Ommen aan Krishnamurti schonk. Kasteel Eerde kreeg het Europese hoofdkwartier van de Orde binnen zijn muren en bijna jaarlijks organiseerde men op het landgoed Sterkampen. Duizenden mensen kwamen dan naar Ommen. Dit artikel gaat over spiritueel leiderschap en is, vanuit zowel historisch als (godsdienst-)antropologisch perspectief, een aanzet tot een biografie over het leven van Philip baron van Pallandt.

Inleiding

Op 1 november 1979 overleed Philip baron van Pallandt van Eerde, een telg uit het oude en wijdvertakte adellijke geslacht Van Pallandt.¹ Hij werd geboren op 28 december 1889. Philip was 23 jaar oud toen hij tot zijn eigen verrassing door een erfenis de eigenaar werd van kasteel en landgoed Eerde in de omgeving van het Overijsselse Ommen. Het landgoed had een geschatte waarde van tenminste één miljoen gulden. Philips vader adviseerde zijn zoon de erfenis niet aan te nemen, want hoe moest hij het bezit exploiteren zonder het bijbehorende vermogen? Philip nam de erfenis niettemin aan, maar gedurende zijn leven zou hij blijven ‘worstelen’ met zijn bezit. In 1923 nam hij een besluit dat menig wenkbrauw deed fronsen. Wederom tegen de wens van zijn vader in, schonk hij zijn bezit weg aan de Indiase Jiddu Krishnamurti. Deze laatste

¹ In het verloop van dit artikel duid ik hem aan met Philip. Dat doe ik niet uit disrespect, maar omdat ik door mijn recente onderzoek de indruk heb gekregen dat hij zich niet liet voorstaan op zijn adellijke titel van baron.

werd door de Theosofische Vereniging beschouwd als het ‘voertuig’ van de nieuwe wereldleraar.

In dit artikel, een opmaat tot verdergaand biografisch onderzoek, probeer ik een zo betrouwbaar mogelijk beeld op te roepen van het leven van Philip, van een tijd die definitief voorbij is en waarin de adel zich kenmerkte door exclusiviteit en een eigen levensstijl. De basis wordt gevormd door het onderzoek dat uitmondde in mijn doctoraalscriptie.² Ik leg in dit artikel nadruk op Philips spirituele interesses, meer dan op andere aspecten in zijn leven. Door echter slechts een deel van zijn levensfilosofie te bespreken, doe ik niet volledig recht aan zijn persoonlijkheid. In een toekomstige publicatie hoop ik het beeld aan te vullen tot een genuanceerder geheel.

Door middel van literatuuronderzoek en *oral history* heb ik mij zo indringend mogelijk verdiept in het leven van Philip.³ Door het interviewen van mensen met herinneringen aan hem heb ik getracht zijn leven zo goed mogelijk te reconstrueren. Ik had ook graag gebruik willen maken van egodocumenten, brieven of geschreven herinneringen, maar die waren er helaas amper. De invalshoek die ik gekozen heb, is zowel historisch als antropologisch. Wat de antropoloog tracht te doen is door middel van interviews zich te verdiepen in het leven van zijn informanten met als doel ‘to grasp the native’s point of view, his relation of life, to realise *his* vision of *his* world’.⁴ Een dergelijke invalshoek wordt in de culturele antropologie gekarakteriseerd als ‘emic’, het beschrijven van het gezichtspunt van de insider. Dit, in tegenstelling tot een ‘etic’ benadering, waarbij de antropoloog gegevens analyseert vanuit het gezichtspunt van een outsider. Een historicus wil bijna hetzelfde: achterhalen hoe er gedacht, geleefd en gevoeld werd door groepen mensen in het verleden. De historicus en de antropoloog vinden elkaar min of meer bij het interviewen van mensen, bij beelden van het verleden die zij in het heden oproepen. Het is goed om daarbij in ogenschouw te nemen dat onder invloed van veranderende verhoudingen nieuwe betekenissen aan het verleden kunnen worden toegekend.

Er zit hierbij wel een adder onder het gras, namelijk het probleem van identificatie met de onderzochten. De antropoloog Clifford Geertz (geb. 1926) heeft erop gewezen dat een onderzoeker niet ver komt met een soort van psychologische identificatie met de onderzochte. Hij pleitte voor het gebruik van de begrippen ‘experience-near’ en ‘experience-distant’. ‘Identiteit’ en ‘sociaal kapitaal’ zijn voorbeelden van het laatste en ‘burgerlijk’ van het eerste. ‘Standbesef’ zit tussen de beide begrippen in. De uitdaging, oftewel ‘truc’ zoals Geertz het aanduidt, is om de ‘experience-near’ concepten van informanten in verband te brengen met ‘experience-distant’ concepten van de onderzoeker (bijvoorbeeld een historicus of antropoloog), om zodoende algemene kenmerken van het sociale leven te verkrijgen.

² Deze doctoraalscriptie dateert van augustus 2005 en was getiteld ‘De baron en de guru: Krishnamurti in Nederland. Een godsdienstantropologisch en historisch onderzoek naar nieuwe religiositeit in het Nederlandse interbellum’. De scriptie was de afsluiting van mijn studie godsdienstwetenschap aan de Rijksuniversiteit Groningen.

³ *Oral history* houdt zich bezig met de verhouding tussen de officiële geschiedenis zoals die in boeken is vastgelegd en individuele herinnering.

⁴ Aldus Bronislaw Malinowski (1884-1942), die aan de wieg stond van het antropologische veldwerk (S. Nanda en R. Warmas, *Cultural anthropology* (6e editie; Londen 1998), 25). Zie ook Y.B. Kuiper, ‘Naar een antropologie van adelijke identiteitsvorming. Een beschouwing over Ursula den Tex’ *Anna baronesse Bentinck 1902-1989. Een vrouw van stand*, *Virtus*, X (2003) 166-169.

De relatie tussen de zoeker Philip en de ziener Krishnamurti bleek een boeiend onderwerp van onderzoek, want het op het oog nobele gebaar van Philip om in 1923 zijn bezit aan laatstgenoemde te schenken roept de vraag op wat Philip daarmee precies beoogde. En wat waren de achtergronden ervan? Handelde hij uit jeugdige overmoed, adellijke traditie of waren er andere motieven in het spel? En waarom oversteeg hij zijn lokale godsdienstige binding door te kiezen voor een meer omvattende internationale filosofisch-religieuze beweging? Wat deed hem besluiten hiervoor te kiezen en niet voor bijvoorbeeld een loopbaan verbonden met macht en politiek? In de volgende pagina's probeer ik aan de hand van de levensgeschiedenis van Philip op deze vragen een antwoord te geven.

Onbezorgde jeugd

Philip Dirk werd geboren uit het eerste huwelijk van Dirk Jacob Gijsbert Jan baron van Pallandt met de Canadese Edith Sara Woodward. Zij trouwden te Brussel in 1885. In 1920 kwam er een einde aan dit huwelijk. Op 21 april van hetzelfde jaar hertrouwde Philip's vader met Cornelia de la Poer Livingston.⁵ Dirk Jacob Gijsbert Jan baron van Pallandt was kamerheer in buitengewone dienst van koningin Wilhelmina en jachtvriend van haar echtgenoot prins Hendrik.⁶ Zijn moeder was een van de hofdames van koningin Wilhelmina.⁷ De familie woonde 's zomers op het landgoed Duinrell in Wassenaar en in de winter op de Korte Vijverberg in Den Haag, naast het huidige Haags Historisch Museum.

De voorzijde van kasteel Eerde nabij het Overijsselse Ommen in de jaren 1920, toen het dienst deed als Europees hoofdkantoor van de Orde van de Ster in het Oosten (*ansichtkaart; particuliere collectie*)

Philip had in zijn jeugd twee grote hobby's: landschapsarchitectuur en het fotograferen van vogels. Als jongetje van tien jaar zat hij al aan de volant van een van de eerste auto's in Nederland, een Dion Bouton éencilinder.⁸ In 1908 kreeg Philip in St. Moritz de eerste lessen in het skilopen van de toenmalige wereldkampioen, de Noor Harold Schmidt. Hij zei daar later over: 'Die Noren zijn hard voor zichzelf en hard

⁵ *Nederland's Adelsboek*, IXC (2000-2001) 345

⁶ C. Fasseur, *Wilhelmina* (2 dln.; Amsterdam, 1998-2002), I, 326.

⁷ *Ibidem*, 331.

⁸ Een volant is te vergelijken met het stuur van een hedendaagse auto.

voor een ander. Hij liet me klimmen zonder stokken. Ik ben nog altijd dankbaar voor die forse training. Door zijn lessen weet ik nog nooit wat angst is.⁹ Ook kreeg hij in dezelfde tijd enkele lessen van de toenmalige wereldkampioen kunstrijden, de Zweed Bros Meyer. Philip oefende regelmatig en kwam door deze hobby later in aanraking met Joan Haanappel, met wie hij wel eens samen zou hebben geschaatst. Er bestaat bij zijn dochters twijfel of Philip naar school is geweest. Hij had een gouverneur en een gouvernante die zorgdroegen voor zijn opleiding. Hij zei zelf dat hij in Den Haag naar school ging en daarna naar Zwitserland vertrok.¹⁰

Onder invloed van Baden-Powell

Tot zijn eenentwintigste deed Philip volgens eigen zeggen ‘nooit iets aan sociaal werk’, totdat iemand hem het standaardwerk *Scouting for boys* van Baden-Powell (1857-1941) gaf.¹¹ Die ging op negentienjarige leeftijd het leger in en tijdens de Boerenoorlog in Zuid-Afrika verkreeg hij zijn vaardigheden als verkenners. Die vielen zodanig op, dat hij voor de Britse geheime dienst ging werken. Na de oorlog keerde hij als held terug. Met zijn boek *Scouting for boys*¹² gaf hij een aanzet tot een cursus verkennervaardigheden. Verder legde hij sterk de nadruk op eigenschappen als hulpvaardigheid, onbaatzuchtigheid, burgerzin, moed, vindingrijkheid, discipline en improvisatievermogen.¹³ Het doel was de jeugd op te leiden tot goede vaderlanders, wat aansloot bij de houding in de Nederlandse maatschappij ten aanzien van de jeugd in die tijd.¹⁴ Het boek is idealistisch van aard en kan gezien worden als een mengeling van extracten uit spannende jongensboeken, sterke verhalen, tips en trucs, kampeer- en spoorzoeker-vaardigheden en aanwijzingen voor begeleiders.

Het boek maakte indruk op Philip. ‘Ik las het en schreef “Scouting blijft net zo lang doorgaan tot er iets beters voor in de plaats komt”’. Men lachte mij uit. Scouting blijft bestaan omdat het zo elastisch is, zich kan aanpassen.¹⁵ Hij kwam in contact met de in Nederland nog prille padvinderij, die onder leiding stond van de Ier Griffin Moraty. Ook prins Hendrik was daarbij betrokken. Philips vader gaf hem toestemming om het

⁹ *Geldersch-Overijsselsche Courant*, 1 juni 1968.

¹⁰ K. Huisman, *De twintigste eeuw in meer dan honderd verhalen* (Amsterdam, 2005) 104.

¹¹ *Geldersch-Overijsselsche Courant*, 1 juni 1968. Zijn oudste dochter zou deze uitspraak later ongevraagd in een van de gesprekken die ze met mij had nuanceren. Haar vader had tijdens de Eerste Wereldoorlog banden met het Rode Kruis en begeleidde onder meer jonge Oostenrijkse en Hongaarse kinderen die na deze oorlog per trein naar Nederland kwamen om aan te sterken. Tijdens een treinreis terug naar Hongarije kwam Philip in gesprek met een jongen en diens zusje die niet blij waren om weer naar huis te gaan. Daar wachtten op hen hun vader die weduwnaar was en veel meer broertjes en zusjes. Philip ging vervolgens met deze vader praten en dat resulteerde erin dat hij toestemming kreeg zich over beide kinderen te ontfermen. Hij nam ze mee naar Duinrell en zocht een kostschool voor ze in Engeland. Waarschijnlijk werden de kosten van de opleiding betaald door zijn vader Dirk Jacob Gijsbert Jan baron van Pallandt. Het meisje zou later verpleegkundige worden in Amerika en op jeugdige leeftijd aan kanker sterven. De jongen werd uiteindelijk president-directeur van de platenmaatschappij CBS in Amerika.

¹² De eerste druk dateert uit 1908. Het boek is talloze malen herdrukt en nog steeds verkrijgbaar.

¹³ Deze cursus zou leiden tot het overal ter wereld ontstaan van padvindergroepen die zich volgens in de daarin beschreven methoden en principes oefenden. Met Baden-Powells achtergrond was het niet vreemd dat de padvinderij een militaire organisatiestructuur en een militair uiterlijk kreeg.

¹⁴ Op hedendaagse lezers maakt *Scouting for boys* op een aantal punten een gedateerde indruk. Zo zijn de wetenschappelijke en geneeskundige principes die erin worden verkondigd, grotendeels sterk achterhaald. Maar de gepropageerde ‘normen en waarden’ houden anno 2005 de gemoederen onverkort bezig.

¹⁵ *Geldersch-Overijsselsche Courant*, 1 juni 1968.

landgoed Duinrell ter beschikking te stellen aan de eerste verkenners. Toen Baden-Powell in 1911 de Nederlandse padvinders toesprak, zorgde Philip voor de vertaling. Hij werd vervolgens beschermheer en mecenas van de Haagse verkennergroep, die in 1913 naar hem is vernoemd.¹⁶ Regelmatig bracht Philip de meest recente scoutingpublicaties mee als hij in Engeland was geweest.¹⁷

Dat Philip een enthousiast fotograaf was, kwam de padvinderij goed van pas bij het maken van propaganda. Zo trok hij samen met een leider van een Haagse padvindersgroep, Jan Schaap, het land in om met een toverlantaarn in allerlei plaatsen te vertellen over de padvinderij en te tonen hoe het kon en hoe het moest. Tevens was hij fotoredacteur van *Het Padvindersblad*, het officiële maandblad van de afdelingen Den Haag en Leiden, dat in 1914 het levenslicht zag. Hij was er ook de financier van, hoewel dat laatste niet in het blad werd vermeld.¹⁸ Gedurende zijn hele leven zou Philip betrokken blijven bij de padvindersbeweging. Hij bekleedde allerlei functies in het hoofdbestuur, was commissaris buitenland en gaf leiding aan de afdeling voor gehandicapte padvinders. Voor zijn werk kreeg hij in 1953 als eerste de hoogste onderscheiding van de Nederlandse Padvinders Vereniging.

Philip baron van Pallandt in het uniform van de padvinderij. De foto is gemaakt op Eerde en dateert uit de jaren 1920 (foto; particuliere collectie)

¹⁶ J.H. van der Steen, *Zo kwam scouting naar Nederland* (Zaltbommel, 1982) 86-99.

¹⁷ J.H. van der Steen, *75 jaar scouting in Nederland* (Zaltbommel, 1985) 56.

¹⁸ *Ibidem*, 57.

Onverwachte erfenis

In 1913 kreeg het leven van Philip een onverwachte wending. Op 15 maart overleed Rudolph Theodorus baron van Pallandt, heer van Eerde op vierenveertigjarige leeftijd in Londen.¹⁹ In leven was hij lid van Provinciale Staten van Overijssel en van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Toen Rudolph Theodorus stierf, was Eerde bijna twee eeuwen in het bezit van de familie Van Pallandt. Het ging om een familie van oude adel, die contacten onderhield met het Koninklijk Huis en op zijn gunst kon rekenen. Daarnaast bekleedden enkele leden uit de familie hoge politieke en militaire posten. Rudolph Theodorus was op 8 mei 1895 in Londen getrouwd met de toen vijftwintigjarige May Marietta Dugas, maar dit huwelijk hield geen stand.²⁰ Bij vonnis van de Rotterdamse rechtbank werd het op 7 april 1902 ontbonden.²¹ In latere jaren onderhield hij contacten met Virginia Elizabeth Weber uit Amerika. Zij was woonachtig in Londen en had daarnaast ook een huisadres in de Verenigde Staten.²² Op 21 februari 1913 deponeerde Rudolph Theodorus voor de zevende en laatste maal in zijn leven een holografisch testament. Hij stierf kort nadien, ongehuwd, zonder nazaten en met zijn moeder nog in leven. Hij benoemde Philip tot zijn universele erfgenaam. Mocht die inmiddels zijn overleden, dan zou Floris Carrilius Anne baron van Pallandt (zoon van Jan Anne baron van Pallandt van Walfort en Sarah baronesse van Pallandt van Neerijnen) in zijn plaats treden. Na een boedelscheiding met de moeder van Rudolph Theodorus kwam Eerde in bezit van Philip.

Heer van Eerde

Over deze onverwachte erfenis zei Philip jaren later: ‘Vóór die erfenis kwam voelde ik mij rijker dan later met dat kasteel en die 1700 bunder grond’,²³ en: ‘Het was een ogenblik waarlijk verbluffend.’²⁴ Een van de eerste zaken die hij volgens zijn oudste dochter Erin deed, was het openstellen van het landgoed: ‘Mijn vader vond het eigenlijk oneerlijk dat het hele landgoed helemaal alleen van hem was.’ Daar waar voorheen het landgoed zoveel mogelijk afgeschermd en afgesloten was voor onbevoegden, gingen letterlijk alle paden open. Ook verdubbelde hij de salarissen van zijn werknemers: ‘Nu verdienden de mensen in die tijd een schijntje, maar de andere kasteelbewoners in de buurt namen hem deze geste niet in dank af. De Van Rechterens waren woedend.’²⁵

¹⁹ Hij werd geboren op 28 november 1868 als de enige nazaat van Mr. Samuël Johan baron van Pallandt, heer van Eerde, en Arnoldina Johanna Nobel (*Nederland's Adelsboek*, IXC (2000-2001) 344).

²⁰ General Register Office in Londen. Het uittreksel vermeldt dat Rudolph Theodorus op dat moment zeventwintig jaar oud is. Gelet op zijn geboortedatum was hij toen echter zesentwintig.

²¹ Het huwelijk werd ontbonden om reden van overspel van de echtgenote. Overspel was in die tijd een van de weinige redenen om tot een echtscheiding te komen. Of er ook werkelijk sprake van was is niet duidelijk. Wellicht regeerde hier ‘de grote leugen’. (Nationaal Archief (NA), Archief Arrondissementsrechtbank Rotterdam 1838-1939, inv.nr. 1292).

²² Bij testament liet Rudolph Theodorus haar een legaat na van tweehonderdduizend gulden, vrij van successierechten (Historisch Centrum Overijssel (HCO), Archieven van de notarissen in Zwolle 1811-1915, inv.nr. 1425).

²³ G.J. Lugard jr. en H.W. Alma, *Het landgoed Eerde* (Zwolle, 1950) 11.

²⁴ Huisman, *De twintigste eeuw*, 104.

²⁵ *De Telegraaf*, 15 april 1978. De familie Van Rechteren woonde destijds op het gelijknamige huis in de gemeente Dalfsen, gelegen aan de zuidkant van de Overijsselse Vecht richting Ommen. Het gaat hier waarschijnlijk om Adolf Reinhardt Zeeger graaf van Rechteren Limpurg, die in 1918 stierf.

Philip wilde aan het kasteel een goede en nuttige bestemming geven. Een tijdlang liep hij met de gedachte rond er een praktische landbouwschool te stichten. Ook koesterde hij andere plannen, die niet van de grond kwamen. ‘Ik durfde niet. Omdat ik feitelijk geen vertrouwen stelde, zelfs niet in mijn naaste en allerbeste vrienden. Geen vertrouwen in hun doorzettingsvermogen. Hoe kon ik weten dat het werk, door hen geëntameerd en met geestdrift opgezet, op den duur zou blijven bestaan? Dit gebrek aan vertrouwen in wat deze mensen tot stand konden brengen, deed mij aarzelen en wachten.’²⁶

Wel haalde Philip zijn Haagse verkenners naar Ommen. Jaarlijks kampeerden ze op het landgoed bij de ‘Hoge Oever’. Met hout dat Philip beschikbaar stelde werd in Den Haag een nieuw clubhuis gebouwd. Door zijn interesse in de padvinderij vond Philip een manier om een van zijn nieuwe bezittingen, Ada’s Hoeve, ten nutte van de Nederlandse padvinderij te maken.²⁷ De hoeve werd een trainingscentrum voor leiders en leidsters onder de naam Gilwell Ada’s Hoeve, dat op 9 juli 1923 door de voorzitter van de Nederlandse Padvinders Vereniging officieel werd geopend.²⁸ Het zou uitgroeien tot het centrum waar iedere zichzelf respecterende leid(st)er geweest moest zijn.²⁹ Philip stond in de loop van de tijd ook een aantal terreinen en andere gebouwen, waaronder De Laarhoeve, in huur af.

In 1973 kwamen alle padvinderijgroepen, die voorheen onderverdeeld waren naar sekse en religie, bij elkaar in de organisatie Scouting Nederland. De term ‘padvinderij’ was uit de mode geraakt en de oorspronkelijke doelstelling werd gewijzigd op een manier die beter paste in het geldende wereldbeeld. In hetzelfde jaar gingen in Ommen ook de toenmalige jongens- en meisjesgroep samen op in een nieuwe scoutinggroep die de naam Van Pallandtgroep kreeg.³⁰ Scouting Nederland organiseerde elke twee jaren een landelijke manifestatie van leiders en leidsters, de zogenaamde scout-in. Zij vond, hoe kon het anders, onderdak op het terrein van Philip. Hij bleef tot 1977 (dat is twee jaren voor zijn dood) de bijeenkomsten bezoeken.

Sociale betrokkenheid

Philip toonde gedurende zijn hele leven een grote sociale betrokkenheid met de bevolking van Ommen. Via de Edith Stichting, genoemd naar zijn moeder en van vermogen voorzien vanuit haar nalatenschap, financierde hij diverse projecten. Een van deze projecten was het stichten van een kleuterschool voor Montessori-onderwijs, met de naam Edith.³¹ Er kwamen eveneens een woonhuis voor de leerkracht en een badhuis voor de Ommer bevolking. Ook liet hij in Ommen een hofje met huisjes bouwen voor

²⁶ Huisman, *De twintigste eeuw*, 104.

²⁷ De hoeve werd in de negentiende eeuw gebouwd en de eerste steen werd gelegd door Ada gravin van Rechteren van Appelteren op 8 september 1853. H. ten Bokkel Huinink, e.a., *Gilwell, Ada's Hoeve* ('s-Gravenhage, 1955), 25.

²⁸ De naam verwijst naar het Britse trainingscentrum Gilwell Park bij Londen. Anno 2005 is Gilwell Ada's Hoeve nog altijd in gebruik.

²⁹ Steen, *75 jaar scouting in Nederland*, 61-62.

³⁰ De in 1913 naar hem vernoemde scoutinggroep in Den Haag bestaat ook nog altijd onder de naam ‘Haagsche Waterscouts-baron Van Pallandtgroep’.

³¹ Na het overlijden van zijn moeder erfde Philip in 1927 ruim f 70.000,- (ca. € 31.500,-). Hierover moest hij belasting betalen in het kader van de successiewet (NA, Archief memories van successie van Zuid-Holland 1806-1927, inv.nr. 6609).

armere, oudere mensen: het Edith Hof. De huisjes deden denken aan Engelse *cottages* met hun karakteristieke rieten daken. De huur van de woningen bedroeg een toenmalig kwartje per maand en in de loop van de tijd werd amper een indexering toegepast. Toen de huisjes jaren later een nieuw rieten dak behoeften, zag Philip zich genoodzaakt de huurpenningen flink te verhogen om tot een enigszins reële huurprijs te komen. Uiteindelijk moest hij via juridische weg deze huurverhoging afdwingen. Philip kon als Heer van Eerde aanspraak maken op de positie van president-kerkvoogd van de hervormde gemeente in Ommen. Ik kom daar later op terug. Daarnaast zat hij enkele jaren in de gemeenteraad. Deze raad had geen banden met landelijke partijen, wel bestonden er verschillende kiesverenigingen. Alle gemeenteraadsleden waren aangesloten bij een kerk. De hervormde leden hadden de absolute meerderheid. In maart 1927 nam Philip ontslag als raadslid, omdat hij, zoals hij aan de raad schreef: 'Door myn toetreding tot de vryzinnig democratische party niet langer de belangen van myn kiezers kan behartigen.'³² Hij zou na de daaropvolgende raadsverkiezingen in hetzelfde jaar terugkeren als raadslid. Nu als vertegenwoordiger van de Vrijzinnig-Democratische Bond, die zich tegen de verzuiling in Nederland keerde.³³

Spiritueel idealist

Philip had belangstelling voor bovennatuurlijke zaken, in de zin van dingen die zich boven of buiten het zichtbare afspeelden en derhalve buiten het bereik van de menselijke zintuigen lagen. Zo ging zijn interesse bijvoorbeeld uit naar vliegende schotels en reïncarnatie, maar ook het monster van Loch Ness liet hem niet onberoerd. Astrologie was een ander interessegebied. Via de padvinderij leerde hij Mr. J.J. (Koos) van der Leeuw kennen, zoon van de eigenaar van de Rotterdamse Van Nelle fabrieken. Deze richtte in 1918 naar Engels voorbeeld de jongerenbeweging Practische Idealisten Associatie op, waarvoor Philip zijn landgoed eveneens openstelde.³⁴

Om verschillende redenen was niet iedereen gelukkig met de komst van vreemdelingen naar Ommen. Zo had G. Paarhuis, wethouder van Stad Ommen en kerkvoogd van de hervormde gemeente, al in een vroeg stadium morele bezwaren tegen het kamperen op het terrein, waar president-kerkvoogd Philip eigenaar van was. In 1922 wees hij Philip tijdens een vergadering van de kerkvoogdij op de 'onbehoorlijke klederdacht van de vrouwelijke leden der Practischen Idealisten Associatie'. Philip antwoordde dat hij al enkele voorzieningen had getroffen.³⁵

Philip baron van Pallandt en Koos van der Leeuw raakten ook betrokken bij de theosofie, een internationale sociaal-religieuze stroming die sinds 1897 een Nederlandse afdeling kende. De Theosofische Vereniging had als hoofddoel het vestigen van een universele broederschap der mensheid, zonder onderscheid van ras, geloof, geslacht, kaste of huidskleur. De beweging deed het goed in de verzuilde, overwegend christe-

³² Gemeentearchief Ommen, Archief Gemeente Ommen, dossier 5341. Ph.D. van Pallandt aan de gemeenteraad van Ommen, 16 maart 1927.

³³ I. Wormgoor, *Ommen op de drempel van de moderne tijd: beelden uit de jaren 1890-1950* (Kampen, 1998) 119. De verzuiling was een van de grootste kenmerken van de Nederlandse maatschappij in het Interbellum.

³⁴ H. van den Kroft, ed., *Waarheid zonder weg. Honderd jaar Krishnamurti* ('s-Gravenhage, 1995) 52.

³⁵ Wormgoor, *Ommen op de drempel van de moderne tijd*, 95. Om welke voorzieningen het gaat, is niet duidelijk.

lijke Nederlandse maatschappij ten tijde van het Interbellum. Bemiddelde burgers, maar ook Indische Nederlanders en westers opgeleide Indonesiërs vonden in de theosofie alternatieve vormen van zingeving.

De uit Brits-Indië afkomstige Jiddu Krishnamurti (1895-1986) werd door de leiding van de Theosofische Vereniging, de Britten Annie Besant (1847-1933) en Charles Webster Leadbeater (1847-1934), gezien als het 'voertuig' met behulp waarvan een nieuwe wereldleraar zich zou gaan manifesteren. Rond Krishnamurti was in 1911 de Orde van de Ster in het Oosten opgericht. Na de incarnatie van de wereldleraar zou Krishnamurti, meenden zijn volgelingen, aan het hoofd komen te staan van een nieuwe wereldreligie.

Omstreeks 1920 ontmoette Philip de charismatische Krishnamurti tijdens een lezing van de Theosofische Vereniging in Londen. Deze ontmoeting leidde ertoe dat Krishnamurti in 1921 op uitnodiging van Philip een bezoek bracht aan Eerde. Voor de reis gaf Philip hem honderd gulden. Tijdens het bezoek bood hij Krishnamurti zijn bezittingen aan, waaronder het kasteel en landgoed Eerde. Hij had hierover ruggespraak gehouden met zijn vader, die zich tegen dit plan keerde. Desondanks zette Philip door, maar Krishnamurti weigerde het aanbod omdat hij geen persoonlijke eigendommen wilde.

Een van de bestuursleden van de Nederlandse afdeling van de Orde van de Ster, de eerdergenoemde Koos van der Leeuw, pleitte voor een op theosofische leest geschoeide schoolopleiding in Nederland. Philip en enkele andere Ordeleden richtten daarom in 1920 in Villa Henan in Ommen de Pythagorasschool met internaat op.³⁶ De nadruk werd gelegd op de ontplooiing van de mogelijkheden van elk kind. Verantwoordelijkheid bij de ouders en een zekere vrijheid van keuze bij de kinderen zouden daartoe moeten bijdragen. De school bestond eerst uit een kleuterschool en een lagere school. Later kwam er een internaat bij en de eerste drie klassen van een middelbare school. De leermethoden waren geïnspireerd door die van de Montessori- en Dalton-scholen. De inrichting van het leerplan was tamelijk vrij en er waren geen richtlijnen voor de pedagogische vormgeving. Er was sprake van een hoge mate van vertrouwelijkheid in de onderlinge omgang en er hing een nogal 'romantische sfeer'.³⁷ Met het dorp Ommen was niet veel contact. De school werd al in 1926 vanwege financiële problemen opgeheven.

Op 1 mei 1926 was Philip toegelaten tot de Internationale Orde van de Gemengde Vrijmetselarij 'Le Droit Humain' in Nederland.³⁸ Hij verbond zich aan de loge Serapis in Huizen. Het was in theosofische kringen gebruikelijk dat leden zich ook aansloten bij de vrijmetselarij. Besant gold daarbij als groot voorbeeld.³⁹ De loges van 'Le Droit Humain' in Nederland stonden sterk onder theosofische invloed. Met name in het Gooi bleek de theosofie een vruchtbare voedingsbodem te vinden. Er werden theosofische loges opgericht die ogenschijnlijk veel weg hadden van maçonnieke werkplaat-

³⁶ Kroft, *Waarheid zonder weg*, 41, 59 en 71.

³⁷ *Ibidem*, 132-133.

³⁸ Deze internationale orde werd in 1899 in Parijs gesticht. R.D.C. Jansen, *Een kern van broederschap: 100 jaar theosofische vereniging in Nederland 1897-1997* (Amsterdam, 1997) 142.

³⁹ Annie Besant was in die tijd presidente van de Europese tak van de Theosofische Vereniging.

sen. Het grote verschil was echter dat theosofen een leer verkondigden: het hogere weten kon volgens hen via meditatie worden verkregen.⁴⁰

Bezit weggeschonken aan Krishnamurti

Ondertussen waren de contacten tussen Philip en Krishnamurti steeds intensiever geworden. Er werden in 1922 stappen ondernomen om een ‘Community of the New Age’ in Ommen te stichten. Die kwam uiteindelijk niet tot stand.⁴¹ Philip was echter nog steeds van plan Eerde weg te schenken. Krishnamurti nam in 1923 het aanbod alsnog aan. Waarschijnlijk gebeurde dit op advies van Besant, die mogelijkheden zag voor het gebruik van het landgoed. Op 1 oktober deed Philip afstand van zijn bezit opdat het ‘een stralend middelpunt van broederschap en mededoogen zou mogen worden’.⁴² Philip wilde voor zijn schenking geen wederdienst ontvangen in welke vorm dan ook.⁴³ Wel bleven een paar kamers in het kasteel tot zijn beschikking staan. Ook hield hij zich nog bezig met het beheer van het landgoed.⁴⁴

Volgens George Arundale (1878-1945), een van de prominente leden van de Theosofische Vereniging, had Philip altijd gevoeld ‘dat hij deze erfenis niet voor zijn persoonlijk genot gekregen had, maar als een pand van God, waarover hij vroeger of later rekening en verantwoording zal moeten afleggen’.⁴⁵ De jongste dochter van Philip zei later dat zijn daad hoogstwaarschijnlijk niet begrepen werd door generatiegenoten. Maar daar trok hij zich niets van aan: ‘Hij was een idealist.’ Volgens haar oudere zusster ‘maakte het hem niet uit wie het bezat, als het maar goed beheerd werd. Hij dacht dat er een speciale kracht van zou uitgaan en daar wilde hij aan meewerken.’⁴⁶

Philip baron van Pallandt begroet (waarschijnlijk in 1925) Annie Besant, de presidente van de Theosofische Vereniging, ter gelegenheid van het Sterkamp op Eerde (foto; particuliere collectie)

⁴⁰ A. van de Sande, *Vrijmetselarij in de Lage Landen. Een mysterieuze broederschap zonder geheimen* (Zutphen, 1995) 131.

⁴¹ *Sterlicht*, maart 1925. Het ging om een gemeenschap van leden van de Orde van de Ster. In *De Ster* van mei 1922 stond daarover geschreven: ‘Grondenkenbeeld van het vormen van deze Community is niet gemeenschap van stoffelijk bezit, maar gemeenschap van het ideaal dat de leden tezamen brengt, terwijl de vrijheid van het gezins- en individuele loon toch gewaarborgd blijft.’ Kroft, *Waarheid zonder weg*, 72.

⁴² *Sterlicht*, maart 1925.

⁴³ Persoonlijke optekening naar aanleiding van gesprekken met mevr. E. Oudshoorn-barones van Pallandt.

⁴⁴ R. Landau, *God is my adventure* (Londen, 1935) 90.

⁴⁵ *De Ster*, maart 1925, 25.

⁴⁶ Uit een interview met de beide dochters, uitgezonden in het NCRV-programma ‘Krishnamurti, Messias in Ommen’ (29 jan. 2003, Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid).

Alle aan Krishnamurti geschonken bezittingen werden ondergebracht in de Stichting Eerde (Eerde Foundation). Krishnamurti was voorzitter (president) van de stichting. Annie Besant en Philip maakten eveneens deel uit van het bestuur. De stichting had onder andere tot doel het beheren van het landgoed alsmede ‘de bevordering van de levensleer van onbaatzuchtigheid en liefde tot alle medeschepselen ter effening van de weg tot Wereldbroederschap’.⁴⁷ Middelen om dit doel te bereiken waren onder andere ‘het stichten en onderhouden van geestelijke centra, vanwaar zal worden uitgegaan om haar beginselen toe te passen en te verbreiden’. Ook was een van de doelen ‘de stichting van een Hoofdkwartier voor de Orde van de Ster in het Oosten’.⁴⁸ Tijdens zogenaamde Sterkampen die ten tijde van het bestaan van de Orde van de Ster jaarlijks in Ommen in de omgeving van de Besthmenerberg plaatsvonden, werd met name aan het eerstgenoemde doel gewerkt.

Het was de bedoeling om van Eerde een groot spiritueel centrum te maken. Er werden plannen gemaakt voor het bouwen van arbeiderswoningen, scholen, vergaderzalen en lezingenzalen. Het kasteel en de beide vleugels paste men aan om de staf en administratie van de Eerde Stichting, het Internationale Propaganda Comité van de Orde van de Ster en de Star Publishing Trust te huisvesten. Er kwam centrale verwarming en in het souterrain van het kasteel een voor die tijd moderne keuken. Het linker bouwhuis, gezien vanaf de weg van Ommen naar Den Ham, kreeg op twee verdiepingen enkele badkamers, twintig zit- en slaapkamers en aan de achterzijde op het oosten grote stalen puien. Krishnamurti was lovend over Eerde. ‘Zoowel Philip van Pallandt als ikzelf, hopen vurig, dat Eerde een blijvend heiligdom moge worden, waar Zijn geest voor alle eeuwigheid moge verblijven.’⁴⁹

Gevolgen

Sinds 1825 had de Heer van Eerde het recht op de positie van president-kerkvoogd van de hervormde kerk van Ommen.⁵⁰ Toen Philip in 1926 als president-kerkvoogd

⁴⁷ Overgenomen uit een ongedateerd document, opgesteld door de heer A.F. Folkersma (Krishnamurti Documentatie- en Studiecentrum Deventer). Hij was jarenlang manager van Sterkampen, die op het landgoed Eerde in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw met Krishnamurti als centrale figuur werden georganiseerd.

⁴⁸ Kroft, *Waarheid zonder weg*, 73.

⁴⁹ *Sterlicht*, maart 1925. Het gaat hier om de geest van de nog te incarneren nieuwe wereldleraar. In latere jaren zou Krishnamurti zich overigens negatief uitspreken over heiligdommen en bedevaartsplaatsen.

⁵⁰ Als de oorspronkelijke stichters van een kerk hadden zogenaamde goedsheren (landeigenaren) sedert de Middeleeuwen in een kerspel bepaalde rechten. Een kerspel was de oorspronkelijke benaming van een kerkelijke gemeente, met aanvankelijk als enige taak het verzorgen van de geestelijke en kerkelijke gebouwen. In de zeventiende en achttiende eeuw werd het kerspel ook belast met het aanstellen en betalen van de predikant en de koster en schoolmeester en met het innen van belastingen. Onder koning Willem I werd op 7 januari 1816 het Algemeen Reglement voor het bestuur van de hervormde kerk bij Koninklijk Besluit goedgekeurd. De kerkvoogdij nam de taken van de goedsheren over. In 1825 benoemde koning Willem I Andries baron van Pallandt van Eerde tot president-kerkvoogd (‘opperkerkmeester’) en collator van de hervormde kerk in Ommen. Tegelijkertijd bepaalde de koning dat de opvolgers in de rechten van de eerdergenoemde edelman gelijke aanspraak hadden op het voorzitterschap van het college van kerkvoogden, mits zij lidmaten waren van de hervormde gemeente en hun voornaamste of vaste goederen in Ommen hadden. Degenen die elders woonachtig waren, mochten zich door een ander lidmaat van de gemeente laten vervangen, maar dat moest het Provinciaal College van Toezicht op de kerkelijke administratie in Overijssel goedkeuren. Het eerdergenoemde recht van collatie gaf de heer van Eerde het recht een predikant, koster en schoolmeester te benoemen. Bij wet kwam in 1922 een einde aan dit collatierecht (Wormgoor, *Ommen op de drempel van de moderne tijd*, 160 (HCO, Huisarchief (HA) Eerde, II, inv.nr. 25) en www.historischcentrumoverijssel.nl, aangevuld met informatie gekregen van de heer A.J. Mensema, die verbonden is aan dit Historisch Centrum).

herkozen kon worden, wekte zijn betrokkenheid bij de Orde van de Ster en Krishnamurti weerstand op. Zijn liberale ideeën leidden er uiteindelijk toe dat hij als president-kerkvoogd van de hervormde kerk in Ommen moest aftreden. Althans, hij werd niet herkozen. Aangezien hij niet op de desbetreffende vergadering aanwezig kon zijn, schreef hij een brief waarin hij betoogde dat het lidmaatschap van de Orde van de Ster niet strijdig was met het lidmaatschap van de Nederlands Hervormde Kerk. Theosofie was immers geen godsdienst, maar een wijsbegeerte. Er was geen enkel lid van de Orde die Krishnamurti voor 'de nieuwe Christus' hield: er was maar één Christus en die was eeuwig.

'Maar wèl gelooven wij dat de Heer Krishnamurti een Boodschapper is die Christus' boodschap brengt. Er kan geen Verhevener leer verkondigd worden dan die welke 2.000 jaren geleden uit Jezus' mond gevloeid is (...) Als iedereen die zich Christen noemt nu maar minder over de leer sprak, maar meer er naar leefde, dan zouden al die verschillen niet bestaan. Want het spreken over een leer verdeelt de menschen maar het leven van de leer vereenigt hen.'⁵¹

Deze argumenten overtuigden het kerkbestuur niet. In de vergadering van december 1926 werd Philip niet herkozen en daarmee kwam een einde aan de lange traditie van verbondenheid tussen Eerde en de hervormde gemeente van Ommen.

Bezit weer teruggekregen

Het grote spirituele centrum zou er niet komen. In 1929 brak Krishnamurti namelijk met de theosofie, hief de Orde op en ging zijn eigen weg. De afwijzing van elke spirituele en psychologische autoriteit, ook de zijne, werd een fundamenteel thema in zijn levensfilosofie. Hij verkondigde dat de mens zich door zelfkennis moest bevrijden van angst, conditionering, autoriteit en dogma. Dit zou leiden tot orde en werkelijke psychologische veranderingen in de wereld. Krishnamurti wilde Philip zijn bezittingen al teruggeven bij diens huwelijk in 1928. Op zijn beurt weigerde Philip toen. Maar nadat de Orde van de Ster was opgeheven en Krishnamurti zich uit de Stichting Eerde had teruggetrokken, liet Philip doorschemeren dat hij het aanbod alsnog wilde aannemen, mits het nog van kracht was. Dat was het geval en Rajagopal, de secretaris van Krishnamurti schreef hierover: 'Het was niet anders dan billijk, dat een gift die zo edelmoedig geschonken werd, even edelmoedig aan de schenker zou worden teruggegeven.'⁵²

Dat Philip Eerde weer terug wilde ontvangen, kan verschillende redenen hebben gehad. Willie, de echtgenote van Philip, was zwanger en wellicht wilde Philip dat Eerde in het bezit van de familie bleef. Wat misschien ook meespeelde, was een toen geldende wet die bepaalde dat nazaten van Philip recht konden doen gelden op een zogenaamd legitiem deel.⁵³ Ook al was het bezit weggeschonken, een erfgenaam kon daar na het overlijden van de ouder wettelijk aanspraak op maken. En bij het bepalen van de

⁵¹ Wormgoor, *Ommen op de drempel van de moderne tijd*, 160-161. Archief Hervormd Centrum Ommen, Ingekomen stukken, VI, 1, Ph. van Pallandt van Eerde aan kerkvoogdij van Ommen, 26 nov. 1926.

⁵² *Ster Bulletin*, jan. 1931, 308.

⁵³ Een legitieme ofwel legitiem deel is het aan de erfgenamen in de rechte lijn door de wet toegekende deel van de erfenis, waarover de erfflater noch bij giften onder de levenden, noch bij uiterste wil mag beschikken.

hoogte van de legitieme portie werd uitgegaan van de waarde van het bezit op het moment van overlijden van de desbetreffende ouder.

Hoe het ook zij, Philip kreeg Eerde terug ‘met een gouden dak’ volgens zijn oudste dochter. Er was voor een bedrag van f 377.823,05 (ca. € 171.740,-) aan het kasteel en bijgebouwen gerenoveerd of verbouwd. Philip zegde toe deze kosten voor zijn rekening te nemen. Hij had in de loop van de tijd echter al f 88.866,30 (ca. € 40.400,-) uit eigen middelen aan de stichting geschonken. Er bleef uiteindelijk een restant van f 288.956,75 (ca. € 131.340,-) over.⁵⁴ Om dit voor die tijd enorm hoge bedrag te kunnen voldoen, zag Philip zich genoodzaakt huize Het Laar en het bijbehorende landgoed in Ommen te verkopen. Uiteindelijk koper was de gemeente Ommen. In latere jaren zou een potentiële koper van het huis, die er een hotel van wilde maken, tegen de oudste dochter van Philip hebben gezegd dat haar vader volgens hem weinig verstand van geld had. In plaats van het huis aan hem te verkopen, verkocht hij het aan de gemeente. En dat tegen een veel lagere prijs! Philip had echter vooral het belang van het natuurschoon en het behoud van het landschap voor ogen.⁵⁵ Ook de rentmeester van Philip, de heer J. Frens, zou gezegd hebben: ‘Hij was een hele aardige man en een goede man voor zijn personeel. Een heel humaan mens. Maar verstand van geld had hij niet. Hij gaf alles weg.’⁵⁶

Eerde was na het vertrek van Krishnamurti en het opheffen van de Orde niet meer het grote huis met stallen in de bijgebouwen, maar een huis met bijgebouwen waar meer dan honderd mensen konden slapen. Er moest derhalve een andere bestemming voor gezocht worden. Het verzoek van de Quakers om op Eerde een school te mogen vestigen werd door Philip aangenomen.⁵⁷

Pleitbezorger van Krishnamurti's gedachtegoed

Het contact tussen Philip en Krishnamurti bleef ook na het teruggeven van Eerde door Krishnamurti in stand. Philip correspondeerde regelmatig met hem, al stond zijn echtgenote Willie daar niet onverdeeld positief tegenover: ‘Although Willie says she considers it to be a sign of friendship not to burden people like you with letters, I still think I want to tell you a few things which may interest you!’⁵⁸ Zo schreef Philip hem over zijn reizen naar Duitsland:

‘I have been 4 times to Germany for conferences etc. and every time one goes through Germany one is pleased to see the growing interest in int. relationships and on the whole the lack of interest in politics by the young. Wherever I came I found people interested in your message, Krishnaji. One of the persons most inte-

⁵⁴ HCO, Archieven van de bewaarders van de hypotheeken en het kadaster in Overijssel 1811-1989, inv.nr. 12657.

⁵⁵ Dergelijke situaties kwamen vaker voor. In 1913 zou Jhr. Jan Bolaert gevraagd worden om een deel van zijn landgoed te verkopen ten behoeve van een villapark. Hij weigerde dit vanwege zijn liefde voor de natuur. I. Montijn, *Naar buiten. Het verlangen naar landelijkheid in de negentiende en twintigste eeuw* (Amsterdam, 2002) 73.

⁵⁶ Persoonlijke optekening naar aanleiding van een gesprek dat ik op 2 mei 2005 had met de 91-jarige mevrouw M.C. Frens-van Bruggen, een schoondochter van de genoemde rentmeester J. Frens.

⁵⁷ De Quakers verlieten Eerde in 1959 en sindsdien is in het kasteel de Internationale School Eerde gevestigd.

⁵⁸ Geciteerd uit een brief van 18 juni 1949 van Philip aan Krishnamurti, die zich in het archief van de Krishnamurti Foundation America bevindt. Helaas zijn bijna alle brieven die Philip aan Krishnamurti schreef, verloren gegaan.

rested was the Duchess of Braunschweig living in the castle of Marienburg near Hannover. She is the only daughter of the Kaiser and quite unlike her brothers. We talked two evenings until about 1 a.m. and she asked me to read out of your 1945-46 Talks. When you do come to Holland you *will* be surprised by the general interest which has also developed here since 1938.⁵⁹

In dezelfde brief maakte hij Krishnamurti deelgenoot van wat hij ‘een interessante ervaring’ noemde. Hij werd namelijk door de secretaresse van Prins Bernhard, die tevens verantwoordelijk was voor de opvoeding van de kinderen, uitgenodigd om op het paleis met de vier prinsessen te komen praten.

‘I soon noticed how many there were interested in you and I heard that our present Queen Juliana was so too. We spoke for a long time and they asked me to come back again which I did yesterday. When I left I had to promise that I would ask you whether you would consider to coming to Holland as soon as possible on account of the tremendous interest in your message!’⁶⁰

Tot zijn dood in 1977 bezocht Philip lezingen van Krishnamurti in het Zwitserse Saanen.

Huwelijk en financiële problemen

Philip maakte in de jaren 1920 vanuit zijn interesse in de astrologie kennis met de horoscopen van een astroloog genaamd Monchâtre. Hij bezocht de astroloog, die op dat moment in Duitsland woonde. Via Monchâtre leerde Philip diens stiefdochter Wilhelmine Marie Voorwijk kennen.⁶¹ Willie Voorwijk, zoals zij genoemd werd, was op 11 oktober 1902 geboren in Batoe Djadjar (voormalig Nederlands-Indië, Preanger-Regentschappen). Zij was de dochter van Gerard Jan Voorwijk, een KNIL-officier, en Georgine Josephine Johanna Wilhelmina Tellings. Toen ze tien jaar was, overleed haar vader en haar moeder zag zich genooddaakt met haar dochter en twee jaar oude zoon terug te keren naar Europa. Zij vestigde zich in Genève, alwaar Willie een Franse school bezocht. Ze voltooide haar schoolopleiding tijdens de Eerste Wereldoorlog op de Duitse Odenwaldschule en zou in latere jaren verklaren dat ze het daar erg naar haar zin had gehad.⁶²

De moeder van Willie kende financiële problemen. Het geld van de erfenis van haar overleden moeder werd gebruikt voor de opvoeding van de kinderen omdat het ambtenarenpensioen van haar overleden echtgenoot ontoereikend was om er volledig van te leven. Mevrouw Voorwijk ontmoette een Fransman, een slachtoffer van de loopgravenoorlog. Hij luisterde naar de naam Monchâtre en was een Jezuïet die theosoof was geworden. Beiden waren erg geïnteresseerd in astrologie. Ze trouwden en gingen in Locarno wonen. Het was een gezinsklimaat met vooruitstrevende pedagogische

⁵⁹ Ibidem. Het zou nog tot 1955 duren voordat Krishnamurti naar Nederland terugkeerde.

⁶⁰ Uit deze brief van 18 juni 1949 komt niet naar voren wanneer precies Philip deze bezoeken aan Soestdijk bracht.

⁶¹ In *Nederland's Adelsboek*, IXC (2000-2001) 346 wordt zij Wilhelmina Maria Voorwijk genoemd, hetgeen niet correct is.

⁶² De Odenwaldschule kenmerkte zich door vooruitstrevend, gemengd onderwijs. De leerlingen hadden een zekere inspraak.

inzichten, interesse voor filosofie, astrologie en theosofie. Moeder Voorwijk was een ontwikkelde vrouw met veel contacten over heel de wereld. Ze bemoeide zich echter amper met financiële zaken. Het financiële wel en wee van het gezin dreef geheel op het inzicht van de jonge dochter Willie.

Philip haalde het gezin Monchâtre in 1923 naar Eerde. Op dat moment woonde Philip daar zelf nog. Hij liet de familie door een auto met chauffeur afhalen aan de grens. Er was echter geen huis voor de familie beschikbaar en er scheen evenmin plaats voor haar te zijn in het kasteel. Als onderkomen kregen ze de garage van huize Henan, praktisch ongemeubileerd. Monchâtre timmerde er de meubels voor. Vervolgens ging de familie wonen in een Noorse blokhut en ten slotte in de tuinmanswoning op het landgoed. Circa 1930 liet Philip voor het echtpaar op het landgoed een houten huis bouwen.⁶³

De hele familie bezocht vanaf 1925 de Sterkampen die rondom Krishnamurti op het landgoed werden georganiseerd. In die tijd bloeide de liefde tussen Philip en Willie op, die in 1928 zou uitmonden in een huwelijk. Zij trouwden op 1 augustus gekleed in padvindersuniform in Ommen.⁶⁴ Heel Ommen leek voor het bruidspaar uitgelopen te zijn. Willie was net als haar man actief in de Ommense padvinderij en padvinders vormden een ereboog toen het pas getrouwde paar het gemeentehuis verliet. Het paar werd na de huwelijksvoltrekking voorafgegaan door de Ommer muziekvereniging Crescendo. Philip was beschermheer van deze muziekvereniging en had in 1921 een vaandel aangeboden. Ook gaf hij de vereniging in de buurt van Het Laar een houten onderkomen in bruikleen om te kunnen repeteren. Het echtpaar werd in 1930 verblijd met de komst van dochter Erin.⁶⁵ In 1933 volgde dochter Irthe.⁶⁶

Tijdens hun huwelijksreis naar Amerika in het voetspoor van Krishnamurti was Philip onder de indruk gekomen van ontwerpen van de architect Frank Lloyd Wright (1867-1959), een van de meest prominente Amerikaanse architecten in de eerste helft van de twintigste eeuw. Philip liet van de nalatenschap van zijn in 1926 overleden vader in 1929 ten westen van het kasteel een door de architect Ir. H. Sangster ontworpen landhuis bouwen in de stijl van Frank Lloyd Wright, met een tuin ontworpen door L.A. Springer.⁶⁷

⁶³ Herleid uit een gesprek dat mevr. U. den Tex op 10 april 1992 had met Dr. Gerard Voorwijk (zwager van Philip) en aangevuld met persoonlijk opgetekende informatie tijdens de gesprekken met de beide dochters van Philip.

⁶⁴ Onderzoek heeft uitgewezen dat inzake de twintigste-eeuwse Nederlandse adel sprake is van adelshomogamie, dat wil zeggen: adel trouwt adel. Volgens onderzoek trouwen adellijke personen 24 keer zo vaak met andere adellijke partners als niet-adellijke personen met vergelijkbaar sociaal-economische achtergronden huwen met adellijke partners. J. Dronkers, *De maatschappelijke relevantie van hedendaagse Nederlandse adel* (Amsterdam, 2000); Y.B. Kuiper en J. Frieswijk, ed., *Twee eeuwen Friese adel, 1814-2000: van landadel naar historisch instituut* (Heerenveen, 2000) 23-26.

⁶⁵ Na afloop van een reis naar Engeland, bracht Philip voor zijn vrouw een programmaboekje mee van een toneelstuk dat hij had bezocht. Een van de bijrollen werd vertolkt door een toneelspeelster met de voornaam Erin. Willie vond dit een mooie naam en later werd besloten hun eerste dochter zo te noemen.

⁶⁶ De naam Irthe duidt op verbondenheid met Eerde. Irthe duidt in oude literatuur namelijk op als een vroegere naam van Eerde. Volgens onderzoek van de familie Van Pallandt in recente jaren is het echter niet bewezen dat Irthe daadwerkelijk Eerde geweest is.

⁶⁷ De erfenis die hij aan Philip naliet bedroeg na afdracht van successie ruim f 400.000,- (ruim € 180.000,-); NA, Archief memories van successie van Zuid-Holland 1806-1927, inv.nr. 6605. Leonard Anthony Springer leefde van 1855 tot 1940 en had in zijn tijd veel aanzien. Zo werd hij gevraagd een ontwerp te maken voor de tuin van Paleis Noordeinde in Den Haag. Gemeentebesturen huurden hem in als adviseur, bijvoorbeeld in Haarlem. Springer heeft het grootste aantal uitgevoerde, nog bestaande ontwerpen in Nederland nagelaten, zoals het Oosterpark in Amsterdam, het Groninger stadspark en de Centrale Schooltuin in Haarlem. C.D.H. Moes, ed., *L.A. Springer: tuinarchitect, dendroloog* (Rotterdam, 2002) 303-316.

Het landhuis werd Eerder Esch genoemd omdat het op de esgronden werd gebouwd. Lang heeft het echtpaar er niet gewoond, want de beurskrach van 1929 dwong hen in 1936 het huis te verlaten. Het werd vervolgens in huur afgestaan aan de Quakers die ook het kasteel huurden.

Philip en Willie zagen zich genoodzaakt te gaan wonen in een houten huis op het landgoed, in de tuin van de Eerder Esch.⁶⁸ Het huis was eenvoudig van opzet: houten, gepotdekselde planken aan de buitenkant, triplex aan de binnenzijde en een plat dak.⁶⁹ Het huis was aan de buitenkant met teer bewerkt om doorregen te voorkomen. Toen het in de loop van de tijd noodzakelijk werd het huis uit te breiden, werden vier houten palen in de grond gezet, hout aan de buitenzijde gedaan met triplex aan de binnenzijde, en eenzelfde dakconstructie gemaakt. De familie leefde van de jaarlijkse houtverkoop, van de huuropbrengst van Eerde en de Eerder Esch, van de pachten van de boerderijen en van de huuropbrengst van enkele woningen. Ondanks de Natuurschoonwet van 1928, die het landeigenaren financieel gemakkelijker maakte, was Philip genoodzaakt regelmatig delen van zijn landgoed af te stoten.⁷⁰ Wel bekommerde hij zich altijd zoveel mogelijk om het behoud ervan.

Tweede Wereldoorlog

Tijdens de Tweede Wereldoorlog zat Philip korte tijd gevangen in Buchenwald. Hij werd al in het eerste oorlogsjaar op 11 oktober 1940 gearresteerd. De bezetter nam daarmee wraak vanwege het feit dat de Nederlandse regering in Nederlands-Indië tal van Duitsers had geïnterneerd. Philip werd naar Hengelo gebracht en vandaar met andere gearresteerden per autobus naar het concentratiekamp Buchenwald vervoerd. Medegevangenen waren onder meer Dr. Willem Drees, J.C. baron Baud, Prof. Dr. H.J. Pos en Jo Juda.⁷¹ Willie zat intussen niet stil en schreef een brief naar Rauter, het gevreesde hoofd van de Sicherheitsdienst in Nederland. Haar brief was in een zelfverzekerde stijl geschreven. Zij gaf aan dat ze dacht dat er een fout gemaakt was en dat haar man ten onrechte gevangen was gezet. Haar man had niets misdaan, integendeel, hij had in de Eerste Wereldoorlog veel gedaan voor Oostenrijkse en Hongaarse kinderen. En zij nam aan dat Rauter daar net zo over zou denken en hem vrij zou laten. De brief had succes en op 20 maart 1941 keerde Philip ongedeerd terug in Ommen. De vrijlating leidde tot jaloezie bij zijn medegevangenen: ‘Als er één is die hier had moeten blijven, zou dat de baron moeten zijn [...] Die kerel heeft gvd nog nooit iets uit-

⁶⁸ In dezelfde tijd was er een hang van mensen in de maatschappelijke bovenlaag van Nederland om ‘buiten’ te wonen. Sommigen streefden naar eenvoud, die zij tot dan toe ongewoon waren. Er waren mensen die de hang naar eenvoud ver doordreven. Zij die tot dan toe in heel ‘normale’ huizen hadden gewoond, besloten in het Gooi hutten te gaan bewonen, houten huisjes waarin zij zich terugtrokken uit het gewoel van de moderne wereld. Zie Montijn, *Naar buiten*, 130.

⁶⁹ Gepotdekseld wil zeggen dat brede houten planken horizontaal, dakpansgewijs (over elkaar vallend) over elkaar worden gespijkerd.

⁷⁰ Volgens deze wet kregen boseigenaren een aanzienlijke verlichting van de vermogensbelasting, wanneer zij hun bossen vijftieng jaar lang in stand hielden, niet méér hout kapten dan voor het bosbeheer noodzakelijk was en overleg pleegden met Staatsbosbeheer. Wormgoor, *Ommen op de drempel van de moderne tijd*, 105.

⁷¹ Herleid uit *Jantje Paganini: Häftling 2613, 1940-1945* van Jo Juda (Nieuwkoop, 1979). Willem Drees werd later minister-president van Nederland. Baron Baud was secretaris van prinses Juliana. De filosoof Pos was hoogleraar algemene taalwetenschap aan de Vrije Universiteit van Amsterdam en hoogleraar filosofie aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam. Jo Juda is bekend geworden als violist en concertmeester van onder meer het Noordelijk Philharmonisch Orkest in Groningen en het Concertgebouworkest in Amsterdam.

gevoerd.⁷² Philip schreef later over zijn periode van gevangenschap:

‘Nothing that has been said about Buchenwald has at all been exaggerated [...] But one amazing thing about the tortured men and women, who have been able to get out of these Hells alive, and I have spoken to many of them, is that I have not come across a man or woman who regrets this experience. There is an inward strength developed which one misses when back again and one longs, as I felt myself, to be among one’s comrades and it takes a long time to feel at home again in a world without the *inner intensity* of the concentration camp. This inward intensity is a very real thing. I remember well when I arrived at Buchenwald and thought that we might be put up against a wall and shot, that I said to myself: “If they do this then I will stand there with a smile on my face.” And I have always felt that it was worth while to have been in Buchenwald to have gone through this experience of being free from one’s physical self if only for that brief moment.’⁷³

In 1943 dook Philip’s zwager Gerard Voorwijk, die reserve-officier was, onder op Eerde. Hij kreeg gedurende zeven maanden gezelschap van de Amerikaanse vlieger William Hammer. Diens vliegtuig stortte op 11 september 1944 na een botsing in Dalfsen neer en hij wist zich door middel van zijn parachute het leven te redden.⁷⁴ Hij kwam terecht op het landgoed en kreeg onderdak bij Philip. Samen zaten de mannen in een schuur bij de Eerder Esch, die een ‘benedenverdieping’ oftewel een ‘hol’ had. In hun hol hadden ze een radio, zodat ook de familie dagelijks kennis kon nemen van het nieuws. Op het plafond waren landkaarten aangebracht. Onder het naastgelegen kippenhok was eveneens een hol uitgegraven waar de mannen zich konden verstoppen voor het geval de Duitsers honden meebrachten en het hol in de schuur zouden ontdekken. Want wie verwachtte een tweede hol, zo dicht bij het eerste? De oudste dochter Erin was te verstaan gegeven niets over de ‘gasten’ in de schuur te zeggen en als zij het hadden over Bill (William) het dan consequent te hebben over Piet. Deze naam zou bij een verspreking in gezelschap minder opvallen dan de werkelijke naam.

De familie Van Pallandt besefte dat ze met de hulpverlening grote risico’s liep, toen in de laatste weken van de oorlog regelmatig Duitse officieren in hun tuin kwamen met het plan daar nieuwe verdedigingsmaatregelen te treffen. Philip zou hier later over schrijven: ‘Curiously enough, one is never anxious for oneself when doing illegal work, but when German officers continually came in our garden to plan new defense measures, Willie often thought about our children.’⁷⁵ Toen op een avond Bill en Gerard in het donker een luchtje gingen scheppen, dachten zij dat hun schuilplaats ontdekt was. Het was echter een vogelverschrikker waar zij tegenaan liepen, geen Duitse soldaat.

In november 1943 werd het kasteel door de Duitsers gevorderd. De antieke meubels werden via boerenwagens uit de omgeving weggevoerd naar elders en de grote, antieke gobelins gingen in eerste instantie naar het Rijksmuseum in Amsterdam en later

⁷² Juda, *Jantje Paganini*, 98. Het is niet duidelijk wie deze woorden sprak.

⁷³ HCO, HA Eerde, II, inv.nr. 118bis, gedateerd 10 juni 1945.

⁷⁴ W. Stappenbelt, *Ommen onder kroon en kruis* (2 dln.; Ommen 1995), II, 162-163.

⁷⁵ HCO, HA Eerde, II, inv.nr. 118bis.

naar grotten in Limburg. De hele schoolinventaris moest blijven omdat de Duitsers kinderen van een kostschool in Osnabrück wilden onderbrengen op Eerde. Deze school was door de geallieerden gebombardeerd en de Duitsers zochten een vervangend gebouw. De uitgebreide tuinen voor groente en fruit werden ook in beslag genomen alsmede de auto van de familie. Het oude familiezilver dat ten tijde van Napoleon werd begraven op de bodem van de binnengracht, werd ditmaal begraven in de tuin. Toen de oorlog ten einde was, wilde Philip zo snel mogelijk naar Engeland om daar de Quakers bij te staan in het helpen van de door de oorlog getroffen Europese kinderen. Voordat de Quakers het kasteel weer betrokken, deed het enige tijd dienst als een opvanghuis voor voormalige oorlogsgevangenen die te zwak en ziek waren om direct naar huis te gaan. Zeer regelmatig nodigde Philip velen van hen uit om thuis bij hem en zijn familie de maaltijd te gebruiken: ‘Hij zei dan tegen mijn moeder dat er zus-of-zoveel mensen zouden komen eten en zij zorgde dat het in orde kwam.’⁷⁶

Herfstjaren

Zijn spirituele interesse bleef Philip zijn gehele leven behouden. In de jaren vijftig bezocht hij regelmatig religieuze conferenties die in het Apeldoornse jachtslot Het Oude Loo werden gehouden. Koningin Wilhelmina stond dit slot welwillend voor dit doel af. De vriendschap tussen koningin Juliana en Greet Hofmans, het inmiddels op Soestdijk verschenen spiritueel medium, was hoogstwaarschijnlijk aanleiding voor deze bijeenkomsten. Koningin Juliana miste geen van de Oude Loo-bijeenkomsten. De voertaal van de bijeenkomsten was Engels. Vele grote namen bezochten deze bijeenkomsten. Onder hen de joodse filosoof Martin Buber, rabbijn Jacob Soetendorp, de adellijke Van Heeckerens⁷⁷ en Frits Philips.⁷⁸

Philip was jarenlang lid van het hoofdbestuur van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en van de Vereniging ter Bescherming van Vogels. Ook ging hij

Krishnamurti (links) en Philip (rechts) ontmoeten elkaar in de jaren 1970-1980 met enige regelmaat in het Zwitserse Saanen (foto; particuliere collectie)

- ⁷⁶ Persoonlijke optekening naar aanleiding van gesprekken met mevr. E. Oudshoorn-barones van Pallandt. Philip was iemand die ook later spontaan mensen aansprak en soms uitnodigde voor een bezoek bij hem thuis. Als de bezoeker ook daadwerkelijk verscheen, dan kwam het regelmatig voor dat Philip erop uittrok. Zonder de desbetreffende bezoeker wel te verstaan. Die liet hij achter bij zijn echtgenote.
- ⁷⁷ W.J. baron van Heeckeren van Molecaten was in die tijd privé-secretaris van koningin Juliana. Hij kende Greet Hofmans al voordat zij bij de koninklijke familie werd geïntroduceerd. Het huis Molecaten bevindt zich ten zuiden van de Gelderse plaats Hattem.
- ⁷⁸ Frits Philips was ten tijde van het Interbellum verbonden aan een sociaal-religieuze beweging genaamd de Oxford Group (later omgedoopt tot Morele Herbewapening) onder leiding van de Amerikaanse predikant Frank Buchman.

regelmatig naar een reünie van personen die in het concentratiekamp Buchenwald gevangen hadden gezeten. Deze reünie vond plaats in Vught. Hij logeerde dan bij een familie genaamd Reemer. Deze familie had een dochter, Sandra. Philip heeft haar ‘ontdekt’ als zangeres toen zij dertien of veertien jaar oud was. Hij was eveneens jarenlang bevriend met de AVRO-televisiepresentatrice Ageeth Scherphuis. Ook bleef hij tot op hoge leeftijd geïnteresseerd in de jeugd en in hun belevingswereld. Zo ging hij wel eens naar het poppodium Paradiso in Amsterdam om ‘de sfeer te proeven’. Op zijn zeventigste ging hij voor het eerst mee in een zweefvliegtuig.

De laatste jaren van zijn leven bracht Philip door in een verpleeghuis waar hij regelmatig aanloop kreeg van vele vrienden en bekenden. Hij stierf op 1 november 1979. Onder grote belangstelling had de afscheidsplechtigheid plaats op Eerde. In de meest besloten familiekring werd hij vervolgens gecremeerd. Zijn echtgenote Willie overleed bijna tien jaren later, op 25 juni 1989. Op haar uitdrukkelijke wens vond het afscheid plaats in besloten kring.

Besluit

Philip werd op 28 december 1889 geboren. In 1913 werd hij onverwacht bij testament benoemd tot universeel erfgenaam van de nalatenschap van een verre verwant, Rudolph Theodorus baron van Pallandt. Hij erfde daardoor onder meer het kasteel en het landgoed Eerde in het Overijsselse Ommen. Philip was vastbesloten om de erfenis aan te nemen en er een sociaal zo goed mogelijke bestemming aan te geven. Ecologische motieven en familiebesef hebben hem hierbij gedreven. Zo wilde hij niet dat het landgoed zou worden versnipperd en verkaveld. Het mocht niet opgaan in het geijkte landschap van huizen en villa's.

Philip was religieus maar daarin niet dogmatisch. Hij was op zoek naar de waarheid maar wilde daarbij niet over betreden paden gaan. Daarnaast was hij een spiritueel idealist met een brede intellectuele belangstelling. Vanuit zijn grote interesse voor bovennatuurlijke zaken raakte hij in de jaren 1920 geïnteresseerd in de theosofie. Dat hij toevalligerwijs Krishnamurti ontmoette, gaf een wending aan zijn leven. Philip besloot Eerde aan hem te schenken. Er ontstonden enthousiaste, grootse plannen om van Eerde een spiritueel centrum te maken. Dat kwam er nooit, maar wel werden in de bossen van het landgoed Sterkampen gehouden met Krishnamurti als centrale figuur. Vele duizenden mensen kwamen in de loop van de tijd naar Eerde. Uiteindelijk kreeg Philip Eerde van Krishnamurti terug, bezwaard met een hypotheek en schenkingsrechten.

Via deze voorstudie zien we dat Philip weliswaar een adellijke titel droeg, maar niet naadloos paste binnen dit milieu. Het gaat in mijn ogen echter te ver om te veronderstellen dat hij atypisch is voor dit milieu. Om de levensgeschiedenis van Philip te analyseren, wil ik hier gebruik maken van opvattingen van de Franse socioloog Pierre Bourdieu (1930-2002), die het begrip ‘veld’ (*champ*) introduceerde als onderdeel van de maatschappij.⁷⁹ Binnen deze velden (politiek, wetenschap, kunst et cetera) is een

⁷⁹ P. Bourdieu, *La distinction: critique sociale du jugement* (Parijs, 1979) [Engelse vertaling: *Distinction: a social critique of the judgement of taste* (Londen, 1984)] en *Esquisse d'une théorie de la pratique, précédé de trois études d'ethnologie kabyle* (Genève, 1972) [Engelse vertaling: *Outline of a theory of practice* (Cambridge, 1977)].

voortdurende en deels onbewuste machtsstrijd tussen de medespelers gaande om de schaarse middelen die binnen dat veld op het spel staan. Binnen elk veld gelden specifieke en weer deels onbewuste spelregels waar de deelnemers zich aan moeten houden. Om in een veld macht en invloed te verwerven hebben mensen kapitaal nodig. Het gaat dan niet alleen om economisch kapitaal zoals geld en onroerend goed, maar ook om cultureel kapitaal (kennis, vaardigheden en opleiding) en om sociaal kapitaal (relaties en netwerken). Bourdieu heeft daar later nog andere vormen van kapitaal toegevoegd, zoals symbolisch en linguïstisch kapitaal.

In elk veld ontwikkelen mensen onbewust een bepaalde *habitus*, een duurzame manier van waarnemen, denken en handelen, waarmee mensen zich in het veld kunnen handhaven en verder kunnen komen. Mensen die zich al lang in een veld bevinden, bijvoorbeeld sinds hun geboorte, hebben zo een voorsprong op nieuwkomers omdat de *habitus* bij hen volledig geïnternaliseerd is. De *habitus* is dus door het samenspel van individuen gevormd, om vervolgens structurele vormen aan te nemen die hun handelen verder beïnvloedt. Zo is bijvoorbeeld iemands culturele smaak niet simpelweg een persoonlijke voorkeur, maar in veel gevallen een uiting van de groep waartoe hij of zij behoort. Bourdieu leidde hieruit onder meer af dat de klassenstructuur zichzelf voortdurend reproduceert.

Als we binnen het kader van de theorievorming van Bourdieu redeneren, dan zien we dat Philip niet zozeer investeerde in economisch, cultureel of politiek kapitaal. Hij ambieerde geen hoge politieke positie, geen functie aan het hof of een wetenschappelijke carrière. En in 1923 gaf hij al zijn onroerende goederen weg aan Krishnamurti. Wél legde Philip in zijn leven grote nadruk op het verzamelen én het weggeven van wat we ‘spiritueel kapitaal’ kunnen noemen. Dat hij niet huwde binnen de adel, maar koos voor een echtgenote die voor een groot deel meeging in zijn spirituele interesses, duidt daar ook op. Het meeste spiritueel kapitaal verzamelde hij door zijn jarenlange vriendschap met de ziener Krishnamurti, als gevolg waarvan hij sociaal kapitaal moest inleveren, met name in en rond Ommen.

Mede vanuit zijn adellijke achtergrond, stond het dienen van de gemeenschap bij Philip hoog in het vaandel. En dan ‘gemeenschap’ in een ruime zin, want ik zou ook de ‘spirituele gemeenschap’, hoe vaag dit begrip ook is, hieronder willen verstaan. Die zou immers kunnen meeprofiteren van het wegschenken van zijn bezit. Op het eerste gezicht gaf deze daad de indruk van jeugdige overmoed in combinatie met adellijk gebruik, maar volgens mij ging het vooral om andere factoren. Philip leek niet te hechten aan aardse zaken. Hij gaf ze liever weg voor een, in zijn ogen, goed doel. Door zijn bezit aan Krishnamurti te schenken kreeg met name Eerde volgens hem een goede bestemming ten dienste van de gemeenschap. Philip hoopte dat van Eerde een bepaalde kracht zou uitgaan als Krishnamurti het in zijn bezit kreeg voor zijn werk: het vestigen van een universele broederschap der mensheid, zonder onderscheid van ras, geloof, geslacht, kaste of huidskleur. Misschien hoopte Philip diep in zijn hart dat Eerde hét nieuwe spirituele centrum van de wereld zou worden. En om deze voorstudie te besluiten met Bourdieu: mogelijk speelde (onbewust) mee dat het overstijgen van zijn lokale religieuze binding naar een internationale, meer omvattende filosofisch-religieuze beweging voor Philip een middel was om zich van anderen te onderscheiden, om zich een exclusieve plaats te verwerven binnen de (Nederlandse) adel. Verder onderzoek zal uitwijzen of deze voorlopige conclusie passend is.